

MEKTEPSKA NASTAVA - OD IDEJE DO REALIZACIJE

Hafiz Mensud Đulović

Sažetak

Mektepska nastava – od ideje do realizacije je rad koji ima za cilj da skrene pažnju na stvarne probleme mektepske nastave. Oni otežavaju rad muallima u mektebu i umanjuju njegovu efikasnost, a samim time i njegovu važnost. U radu su problematizirana tri ključna problema mektepske nastave: preopširnost gradiva, neredovnost polaznika i neadekvatna valorizacija rada djece i muallima u mektebu. Za ove dileme su ponuđena i neka moguća rješenja, a sve s ciljem da se ova pitanja počnu adekvatno rješavati i da se na njih dadnu adekvatni odgovori. Mektepska nastava, kao zaseban odgojno-obrazovni sistem Islamske zajednice, zavređuje puno više pažnje nego li joj se posvećuje.

ZNATI I UMJETI

Znanje kao cilj a čitanje, učenje i proučavanje kao metode, predstavljaju neke od ključnih pojmova naše vjere islama. U brojnim ajetima Kur'ana nalazimo potvrdu za tu tvrdnju. Allah, dž.š., kaže: „Reci, zar su isti oni koji znaju i oni koji ne znaju?“¹ U mnogim izrekama Muhammeda, a.s., (hadisima) i u mnogim njegovim postupcima vidimo koliko je pažnju on posvećivao znanju, i koliko je cijenio i poštovao one u svome okruženju koji su znali i umjeli. U jednom od hadisa on kaže: „Ko bude išao putem traženja znanja, Allah će ga uputiti na jedan od džennetskih puteva. Doista, meleki svojim krilima natkriljuju učenika koji traži znanje, i, doista, za učenjaka traže oprosta oni koji su na nebesima i oni koji su na zemlji, pa čak i ribe u vodi. A prednost učenjaka nad pobožnjakom je kao i prednost punog mjeseca nad ostalim zvjezdama. Zaista su učenjaci nasljednici poslanika, a poslanici nisu ostavili iza sebe ni dinara ni dirhema, već su ostavili znanje, pa ko uzme znanje, uzeo je najveće blago.“²

Ovakav stav izvornih tekstova islama prema znanju je u bitnome odredio muslimane kao baštinike znanja. To su oni koji tragaju za znanjem i kojima znanje samo po sebi nije cilj, već sredstvo spoznaje. Onoga koji je izvor znanja. U islamu znanje ima svoje faze koje počinju sa idejom (mišlju ili nijetom), prelaze u realizaciju (praktičnu primjenu) i svoj vrhunac doživljavaju u kontinuitetu (ustrajnosti u dobru). Stoga je znanje u islamu neprestalni proces koji prožima cijelo ljudsko biće, od uma, preko srca, pa do svih organa ljudskoga tijela. *Znanje bez djela je poput drveta bez ploda* – govorili bi islamski alimi.

O MEKTEBU I MEKTEPSKOJ NASTAVI

Raduje me činjenica da se o mektebu i mektepskoj nastavi u posljednje vrijeme sve više piše u glasilima Islamske zajednice. Časopis Muallim, koji baštini imena onih koji u mektebu prenose *'ilm* na druge, je svijetli primjer kako i na koji način treba govoriti o mektebu. On, časopis Muallim, pokušava dati prostor onima koji su najizraavnije uključeni u mektepsku nastavu da iznesu i opišu svoje iskustvo, skrenu pažnju na probleme i poteškoće te ponude moguća rješenja i nove ideje kada je u pitanju mektepska nastava.

1 Sura Ez-Zumer, 9.

2 Bilježe Ebu Davud i Tirmizi

Mekteb, kao oblik podučavanja djece jako je star. Arapi su prije islama imali škole u kojima su djeca učila čitanje i pisanje. One su se zvale „*kuttab*“ pl. „*katatib*“ ili mektebi, kako bismo mi kazali. Oni su pojavom islama evoluirali i razvili se u dva smijera: a) one koji su zadržali prvotnu namjenu i funkciju i gdje se učilo samo čitanje i pisanje (njih su pohađala i muslimanska i nemuslimanska djeca), i b) one u kojima su muslimanska djeca pored čitanja i pisanja učila i osnove iz poznavanja Kur'ana i uvod u neke kur'anske znanosti. U njima se sticalo osnovno obrazovanje iz Kur'ana, hadisa, šerijatskih propisa, poezije i osnova arapske gramatike. Mektebi su bili predviđeni za predškolski i školski uzrast, a medrese za srednji, i nešto kasnije, za viši uzrast. Ovi mektebi će se kasnije, programski i prostorno, vezati za džamije. Tako će džamije biti prve islamske odgojno-obrazovne ustanove.

Ono što karakteriše ovaj prvi period jeste odsustvo nekih pisanih Nastavnih planova i programa. Znanje je shvatano u širem smislu riječi, tako da cilj učitelja (šejha) nije bio da učeniku prenese informaciju, već da ga poduči znanju i praktičnoj primjeni tog znanja. Takvi rezultati se ne mogu programski pratiti i propisati brojem časova. Oni su apsolutno neodređeni, spontani i nepredvidivi. Tek se osnivanjem prvih medresa, kada i prve znanosti dobijaju svoje zaokruženje, stiču uslovi za praćenje toka i razvoja nastave.

Naši mektebi u Bosni i Hercegovini su se dolaskom Turaka ustoličili i kroz svoju dugu historiju postojanja mijenjali su svoju formu ali i svoj status u društvu. Nekada su zauzimali značajno mjesto u široj društvenoj zajednici, a danas nemaju apsolutno nikakav formalno-pravni status. To, između ostalog, bitno utiče na kvalitet mektepske nastave.

Mektepska nastava je jedan od odgojno-obrazovnih sistema Islamske zajednice. Mnogobrojne su njene koristi o kojima se pisalo i o kojima se piše i govori. Svake godine mekteb opravda svoje postojanje i svoju svrhu onda kada neko dijete nauči da obavlja namaz, ili savlada kur'ansko pismo i osposobi se za učenje Kur'ani-Kerima. To su dva segmenta ili dvije discipline mektepske nastave koje je jedino u mektebu moguće sistemski savladati i doseći njihov krajnji cilj, a to je kontinuitet primjene istih.

Mekteb je zbog toga nezamjenjivi oblik druženja djece školskog uzrasta u okviru kojeg oni treba da uče o svojoj vjeri, upoznaju se sa islamskim obavezama i izvršavaju one ko-

jih su postali svjesni. Svaki muallim koji u toku mektepske godine nauči neko dijete obavljanju namaza ili uspješno s njim pređe Sufaru i uvede ga u učenje Kur'ana, može biti zadovoljan svojim uspjehom, i to mu je najveća satisfakcija da nastavi dalje u svome radu i zalaganju. On time ispunjava svoju misiju kao i misiju Islamske zajednice, roditelje čini sretnim, a svoj džemat čini zrelijim, kvalitetnijim i boljim.

Vjersko-prosvjetna služba Rijasetu IZ-e je posljednjih godina činila velike napore da muallimima u mektebu olakša izvođenje nastave. Pokušala ju je standardizirati, propisujući norme šta svaki mekteb treba da ima da bi mogao normalno funkcionisati, donoseći jedinstveni Nastavni plan i program po kojem bi svaki muallim trebao da radi, izrađujući udžbenike po svim metodičko-didaktičkim kriterijima kako bi nastavu učinili interesantnijom i ljepšom, a ujedno i lakšom kako muallimima tako i učenicima.

Ovdje želim naglasiti da su trenutni udžbenici mektepske nastave urađeni dobro i kvalitetno. Pažljivo je osmišljena svaka nastavna cjelina i uz svaki sadržaj je ponuđena i vježba koja je prikladna za uzrast kojem se sadržaj izlaže. To u mnogome olakšava rad muallimu u nastavi. U mektebu koji ima preko 150 učenika i gdje je nastava planirana po mektepskim razredima ovi udžbenici će pomoći izvođenje nastave. U onim mektebima gdje je riječ o kombinovanim odjeljenjima korist će biti manja.

Rad po udžbenicima je moguće pratiti u prvoj trijadi mektepske nastave (razredi 1-2-3). Tu su sadržaji lijepo izloženi i moguće je sa djecom svaku temu obraditi kvalitetno.

Problemi nastaju nakon toga, u drugoj i trećoj trijadi (razredi 4-5-6 i 7-8-9), s obzirom da je u tim godinama NPP-om predviđeno učenje Sufare i Kur'ana, a ti časovi ničim nisu standardizirani, niti je za njih predviđen neki određeni fond časova.

Sufara i Kur'an su jedan od glavnih dataka mektepske nastave. Neophodno je posvetiti posebnu pažnju u mektebu časovima Sufare i Kur'ana, jer mnoge lekcije iz druge i treće trijade mektepskih udžbenika, jednostavno ostanu neobrađene sa svim učenicima.

Također, kao svojevrsan vid promocije mekteba i mektepske nastave, ne treba zaboraviti ni takmičenja, završne ispite i hatme koje Pravilnik o mektepskoj nastavi predviđa.

Posljednjih godina mnogo je učinjeno na poboljšanju ovog segmenta rada Islamske za-

jednice, ali isto tako potrebno je stalno i iznova ukazivati na određene nedostatke koji se pojavljuju a koje je potrebno otkloniti kako bi mektepska nastava dobila svoju punu dimenziju i kako bi potpuno opravdala svoju svrhu.

PROBLEMI MEKTEPSKE NASTAVE

Preopširnost ciljeva mektepske nastave

Svaka nastava predstavlja organizirani institucionalni stvaralački napor koji ima za cilj pomoć u savladavanju propisanih sadržaja (znanja, vještina i navika). Ciljevi nastave su ti koji određuju koja su to znanja, vještine i navike koje učenik treba da usvoji u toku nastavnog procesa. Stoga je određivanje ciljeva neke nastave najvažniji proces na osnovu kojeg stručnjaci propisuju Nastavni plan i program kojim će se doći do tih ciljeva. Ako su ciljevi neke nastave preopširni i nedovoljno precizni, to neminovno utiče na to da i Nastavni plan i program bude preopširan, površan i nedovoljno detaljan.

Ako pogledamo šta su ciljevi mektepske nastave vidjećemo da je to nastava koja traži usvajanje svih formi znanja: teorijska, praktična i iskustvena.

Teorijska – po kojima mektepska nastava treba da *upoznaje učenike mekteba sa islamom i njegovim učenjem*, **praktična** – po kojima treba da *priprema i osposobljava polaznike mektepske nastave da žive u skladu sa islamskim propisima i iskustvena ili primijenjena* – po kojima ona treba da *razvija ljubav prema islamu, odgaja djecu u duhu islamskoga ahlaka, podstiče ih na praktičnu primjenu islamskih normi u svakodnevnom životu itd.*

Ovi ciljevi su uzeti iz dnevnika mektepske nastave. Na osnovu postavljenih ciljeva određuju se metode rada, propisuju se načini primjene i putevi kojima se dolazi do njih. Neupitno je da li mektepska nastava mora ispunjavati sva tri ova cilja. Mora, jer muallim djecu u mektebu ne uči samo islamu, on s njima zajedno savladava ono naučeno gradivo i podstiče ih da to što su naučili, i primijenili u praksi žive do kraja svog života. Upitna je jedino širina obuhvaćenog gradiva.

Izrađeni NPP-i po ovim ciljevima, zbog preopširnosti a vremenske ograničenosti mektepske nastave, ne dozvoljavaju dublje uvođenje učenika u sadržaje određenih praktičnih tema islama koje su za mekteb važnije i bitnije od onih teoretskih, već isključivo omogućavaju površno upoznavanje sa islamom kao konceptom života.

Mekstpska nastava bi se po kvalitetu obrađenog sadržaja trebala razlikovati od nastave Islamske vjeronauke u školama. Roditelji od muallima u mektebu očekuju da njihovo dijete kvalitetno savlada određene sure, dove, i ostale sadržaje bitne za namaz, da nauči obavljati namaz primjenjujući u njemu i sunete i mustehabe, da savlada vještinu učenja Kur'ana što bolje i što preciznije, i sl.

Stoga moramo kazati da su velika očekivanja od mekstpske nastave i da su veliki zadaci stavljeni pred muallime, puno veći u odnosu na one koji se nalaze pred vjeroučiteljima u školama (što se vidi i iz ciljeva jedne i druge nastave).

Za postizanje pravih rezultata u mekstpskoj nastavi neophodno je reducirati njene ciljeve, a potom i novim NPP-om propisati metode, nastavna pomagala i sredstva kojima bi se do tih ciljeva došlo.

Neophodno je pristupiti izmjenama Nastavnog plana i programa. On se, prije svega, treba uskladiti sa NPP islamske vjeronauke u školama. Muallimu u mektebu treba ostaviti više prostora za časove prezentacije, pokaznih vježbi i praktičnog rada i druženja sa djecom. Mekstpsko gradivo treba biti idejno zaokruženo kroz svaku godinu, odnosno ne treba biti organizirano po principu škole 9-godišnjeg obrazovanja već po principu cilindričnih krugova, stepenovano, gdje bi svaki stepen imao tri faze: učenje, praktični dio i primjena u praksi. To bi gradivo učinilo korisnim, praktičnim, a ujedno i interesantnijim.

Neredovnost polaznika mekstpske nastave

Jedan od osnovnih problema mekstpske nastave s kojim se susreću muallimi u gotovo svim džematima je neredovnost djece u nastavi. Mekstpska nastava je specifična po tome što svojim većim dijelom predstavlja savladavanje vještina. Obavljanje namaza je vještina koja podrazumijeva praktičnu primjenu više radnji koje su prije toga idejno objašnjene i usvojene. Učiti Kur'an je, također, vještina koja podrazumijeva pravilno prepoznavanje, izgovor i povezivanje slova arapskog pisma. Da bi se savladala bilo koja vještina neophodan je kontinuitet u radu. Neredovnost polaznika mekstpske nastave, stoga, predstavlja veliku prepreku u kvalitetu ove praktične nastave.

Ukoliko analiziramo razloge te neredovnosti uviđamo da su oni ponekad objektivne, a ponekad subjektivne prirode. Subjektivni razlozi odsustva s nastave su najčešće prouzrokovani

činjenicom da mekstpska nastava nije obavezujuća i nedolazak, sam po sebi, ne povlači nikakve sankcije. Oni se otklanjaju kvalitetnom komunikacijom na relaciji muallim-roditelj-dijete.

Međutim, objektivni razlozi, koji su češći, ostaju biti stalna smetnja mekstpskoj nastavi, a to su: sportski treninzi, učešće djece u raznim rekreacijskim i porodičnim aktivnostima, rad na polju po selima, obilazak rodbine, školske vannastavne sekcije, kursevi, dodatna i dopunska nastava, i sl.

S obzirom da je mekstpska nastava svojevrсна vikend škola, kako su to dobro primijetili ljudi iz rukovodstva vjersko-prosvjetne službe, ona u svim ovim vannastavnim sadržajima, i mnogim drugim koji ovdje nisu spomenuti, ima svoje realne *rivale*. Dijete ili roditelj je nerijetko u dilemi čemu da dadne prednost: mektebu ili školskoj sekciji, mektebu ili sportskom treningu, mektebu ili kursu stranog jezika, mektebu ili posjeti rodbine na selu, itd.

Stoga napominjem da bi trebalo uzeti u razmatranje ideju o drugačijem pristupu u mekstpskoj nastavi u smislu organizacije vremena i terminima njenog održavanja i to iz dva razloga:

1. Zbog važnosti kojeg kontinuitet u nastavi ima u savladavanju određenih vještina (Sufara i učenje Kur'ana) i

2. Zbog činjenice da sva pomenuta sportska udruženja ili centri za djecu i mlade koji u vrijeme vikenda organizuju za njih razne sadržaje, imaju puno bolju statusnu poziciju u obrazovnom sistemu našeg društva od mekteba i mekstpske nastave.

Mekstpska nastava je vjerovatno jedini oblik poduke u našoj državi koji traje 9 godina, a za koji oni koji ga pohađaju ne dobiju niti jedan validni dokument koji im, sutra, koristi bilo da je riječ o upisu u školu, ili negdje drugdje. Čak su i preporuke koje imami daju djeci za upis u Medresu vrlo često samo formalne i nemaju neku ustaljenu formu i važnost. Čini se, da se problem kontinuiteta mekstpske nastave, u posljednje vrijeme, pokušava ublažiti relaksiranim pristupom u mekstpskoj nastavi. Time se pokušava doći do kvantiteta i održivosti, ali nažalost, na štetu kvaliteta.

Neadekvatna valorizacija rada djece i muallima u mektebu

U svemu što čovjek obavlja važna mu je povratna informacija ili feedback o rezultatima njegovog rada. Ta potreba je posebno izražajna

kod djece. Neke novije teorije u pedagogiji kažu da je sistem vrednovanja znanja važniji od Nastavnih planova i programa i metoda u nastavi. Razinu i kvalitet znanja učenika ne određuje nastavni proces već ispit kojeg on polaže.

Ocjena rada učenika je često motivirajući faktor koji ga podstiče da ide naprijed u svojim postignućima.

U Pravilniku o mektebu i mekterskoj nastavi ne nalazimo nikakve upute o tome kako muallim treba valorizovati rad djece u mektebu i mekterskoj nastavi. Da li je potrebno ocjenjivati njihova postignuća ocjenama ili na neki drugi način? Kako uspostaviti sistem u kojem će ocjena, koja u konačnici nema svoju težinu, biti stimulans djeci za učenje i takmičenje? Da li su knjižice, diplome, pohvale i priznanja, ko-

ja imaju samo simboličku vrijednost, dovoljno sredstvo valorizacije dječijih znanja?

Ovom segmentu treba pristupiti ozbiljno te pronaći načine i metode valorizacije mekterskog uspjeha. Djeca moraju imati cilj kojem streme i za koji se bore. Što se tiče valorizacije rada muallima u mektebu neophodno je stepenovati i jasno definisati šta su ciljevi mekterske nastave. Oni moraju biti jasniji, precizniji i praktički mjerljivi da bi se po njima mogao valorizirati i rad muallima u mektebu.

Da bi se mekterska nastava ostvarila u svojoj punini i da bi uspješno prešla put od teorije, preko prakse, do praktične, aktivne primjene neophodno je odlučnije krenuti u rješavanje njenih stvarnih smetnji koje ne dozvoljavaju njen ključni kvalitet kojeg svi mi očekujemo.

Summary

THE SIGNIFICANCE OF THE CENSUS IN THE YEAR 2013 AND RELATING CONTROVERSY

hafiz Mensud Đulović

Forum with the topic "Census in 2013: questions and challenges" was held in the Bosniak institute –the Foundation of Adil Zulfikarpašić, the introduction word, which we bring here, was delivered by dr. Neimarlija. In this speech he stressed the significance of the 2013 census in BiH and the warning that the war induced demographic changes must not be overlooked, i.e., genocide, big losses of population and prosecutions. Census of 2013 represents a controversy and a dilemma, but none the less, the author believes that it is an important fact that the Bosniaks, as one of the constitutive peoples of Bosnia and Herzegovina, will for the first time, be able to articulate their national affiliation, he further states that it is in general interest of the Bosniaks that the census is carried out in accordance with the law and that the provisions of the law for the coming census are in full accordance with current European statistic and demographic standards.

الموجز

التعليم في الكتاتيب - من الفكرة إلى التطبيق

منسود جولوفيتش

التعليم في الكتاتيب - من الفكرة إلى التطبيق، بحثه هدفه لفت الانتباه إلى المشاكل الحقيقية التي يعاني منها التعليم في الكتاتيب، إذ تعيق هذه المشاكل عمل المعلم في الكتاب وتقلل من فاعليته، وبذلك تقلل من أهمية دوره. ويناقش البحث ثلاث مشاكل أساسية يعاني منها التعليم في الكتاتيب، وهي: ضخامة المقررات، وعدم انتظام التلاميذ في الدوام، والتقييم غير الملائم لأداء التلاميذ والمعلمين في الكتاب. ويقدم البحث عددا من الحلول الممكنة، وذلك بهدف البدء في حل هذه المشاكل بشكل مناسب. إن التعليم في الكتاتيب، نظام تربوي وتعليمي خاص، داخل المشيخة الإسلامية، وهو جدير بأن يحظى باهتمام أكبر مما يحظى به حاليا.